

Яценко Таміла Олексіївна,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
tamilakod@ukr.net

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ДОРОБОК Н. Й. ВОЛОШИНОЇ У ПРОЄКЦІЇ КЛЮЧОВИХ ПРОБЛЕМ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: Н. Й. Волошина, шкільна літературна освіта, теорія і методика навчання, українська література, естетичне виховання, програма, підручникотворення.

Педагог за покликанням, науковиця за світоглядом Н. Й. Волошина свою професійну діяльність присвятила дослідженню актуальних проблем шкільної літературної освіти та розвитку методики навчання української літератури. Її науково-методична спадщина багатогранна: розроблення нормативно-правових документів мовно-літературної галузі шкільної освіти, обґрунтування концептуальних засад предметної методики, створення та впровадження інноваційних методик вивчення української літератури в основній і старшій школі, підготовка якісного програмового та навчально-методичного забезпечення шкільного курсу української літератури. Наукові студії ученої-методиста в своїй сукупності репрезентують розв'язання проблем методичної науки на різних етапах її розвитку – від 70-х років ХХ до першого десятиріччя ХХІ століття. Не втратили цінності праці науковця, у яких обґрунтовано теоретико-методичні концепти естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури, переконливо вмотивовано значущість української літератури для формування національної свідомості учня-читача, компетентно розкрито актуальні проблеми підручникотворення, питання міжмистецької взаємодії у шкільному курсі української літератури, використання ефективних методів і прийомів організації навчальної діяльності учнів-читачів у процесі аналізу та інтерпретації художнього твору, результативної організації сучасного уроку української літератури, професійного становлення вчителя-словесника.

Засадничими положеннями Концепцій літературної освіти (1993, 2004), однією із розробників яких була Н. Й. Волошина, стали концепти дослідниці щодо методології шкільного курсу літератури: розуміння української, зарубіжної літератури, літератури національних меншин як шкільних предметів, орієнтованих на розкриття духовно-естетичного потенціалу художньої словесності й забезпечення виховної функції літератури; продумане визначення структури, етапів і основних завдань шкільного курсу літератури,

обов'язкове врахування принципу наступності й перспективності у системі шкільної літературної освіти.

Розуміння літератури як мистецького явища, а змісту шкільної літературної освіти як знання, що формують в учнів-читачів цілісну картину світу, уявлення про взаємозв'язок і взаємозалежність літературно-мистецьких і культурних явищ, викликають потребу естетичного й морального осмислення навколишньої дійсності – це концепти літературного компоненту Державних стандартів загальної середньої освіти (1997; 2004), одним із розробників яких була Н. Й. Волошина. Науковиця акцентувала на важливості реалізації завдань шкільної літературної освіти відповідно до визначених у цих документах змістових ліній – аксіологічної (передбачає вивчення художнього твору як естетичного явища), літературознавчої (забезпечує опрацювання художнього твору в контексті літературного процесу, засвоєння теоретико-літературних знань), культурологічної (розгляд художньої літератури як невід'ємного компонента світової культури).

Підготовка якісного програмового забезпечення шкільного курсу української літератури – один із ключових аспектів професійної діяльності Н. Й. Волошиної. Учена-методист була співавтором навчальних програм із української літератури: 4-10 класи (1985), 8–11 класи (1989), 5–11 класи (2001), 5–12 класи (2002–2003), визначаючи головним критерієм у доборі творів для шкільного вивчення їх художню цінність. Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів науковиця окреслювала як такі, що передбачають засвоєння основних літературознавчих категорій, які стосуються мистецтва слова, особистості митця та його естетичного ідеалу, характеристики конкретного художнього твору й літературного процесу загалом, функцій художньої літератури, її суспільної ролі, вироблення в учнів-читачів художнього смаку і здатності до вмотивованих суджень про твори мистецтва та явища реальної дійсності.

Творчо і на високому дидактико-методичному рівні було реалізовано означені концепти шкільної літературної освіти в численних підручниках української літератури для 4 класу (1978–2002), 5 класу, 8 класу (1990–2007), 6 класу (2008), 7 класу (2009) і хрестоматіях із української літератури для 5 класу, 6 класу (2001), створених у творчій співпраці Н. Й. Волошиної та її колег-однодумців. Інноваційним здобутком дослідниці в галузі підручникотворення стало впровадження в шкільну практику навчально-методичних комплектів із української літератури (програма – підручник – навчально-методичний посібник). Предметна методика збагатилася методичною системою формування читацьких умінь учнів, необхідних для усвідомленого розуміння ідейно-естетичного багатства художнього твору.

Вагомим результатом наукової діяльності Н. Й. Волошиної є навчально-методичний

посібник «Наукові основи методики літератури» (2002) [4]. Генеза методики літератури як науки, специфіка літератури як шкільного предмета, питання розкриття вікових і психологічних особливостей учня-читача, визначення типології літературних занять та їх структури, класифікації та окреслення сутнісних характеристик основних методів, форм і засобів навчання літератури, реалізації міжпредметних зв'язків на уроках літератури, використання навчально-методичного забезпечення у шкільному курсі української літератури, проблема організації професійної діяльності вчителя літератури – ці та інші аспекти предметної методики ґрунтовно схарактеризовано у посібнику. Важливо, що видання й донині залишається науково-методичним навігатором для учителів-словесників, методистів, студентів вищої педагогічної освіти, слухачів закладів післядипломної педагогічної освіти, дослідників зі спеціальності теорії і методики навчання української і зарубіжної літератури.

Науково-методичні студії Н. Й. Волошиної характеризуються всебічним розкриттям багатьох актуальних проблем шкільної літературної освіти на різних етапах її поступу, однак ключовою в науковому доробку вченої-методиста була проблема естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури. «Про різноаспектне й водночас ґрунтовне дослідження питань естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова, – свого часу зазначав В. В. Градовський, – свідчить комплексна методологія й блискуче застосування інструментарію інтегративного підходу, понятійно-категоріального апарату міждисциплінарних студій у працях Н. Й. Волошиної» [4, с. 21]. Теоретичні засади цієї проблеми та практичні аспекти організації навчальної діяльності учнів-читачів щодо розвитку здатності до естетично-емоційного сприйняття художнього тексту знайшли відображення у навчально-методичних посібниках «Виховання почуття краси» (1972), «Позакласна робота з літератури й естетичне виховання учнів» (1973), «Виховання почуття прекрасного на уроках читання» (1974), «Естетичне виховання засобами художньої літератури» (1976), «Літературні екскурсії як засіб естетичного і патріотичного виховання учнів» (1976), «Підручник літератури і морально-естетичне виховання учнів» (1983), «Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури» (1985), «Виховна сила художнього слова» (1987), а також у докторській дисертації науковця «Теоретичні й методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі» (1995).

В основу цілісної системи естетичного виховання учнів, розробленої дослідницею, покладено виховання естетичною (художньою) реальністю і відтвореними в ній краси людини, природи, загальнолюдських і національних цінностей. Засадничим у дослідженнях науковця є актуальне й нині твердження про результативність вивчення української

літератури в закладах загальної середньої освіти за умови, якщо «зміст цього курсу буде сприйматися як вид мистецтва, де наголошуватиметься на естетичних функціях навчання, а в основу естетичного буде закладено формування понять про національні й загальнолюдські цінності» [2, с. 8–18]. Провідну ідею формування естетичної свідомості й діяльності школярів учена обґрунтувала, ідучи від «... від естетичних почуттів, емоцій і переживань до естетичної діяльності, застосування типів запитань і завдань, спрямованих на формування естетичних понять, почуттів, дій...» [3, с. 5–6]. Слушним залишається переконання дослідниці, що систематичне оволодіння учнями знаннями про основні категорії естетики та формування вмінь розглядати художній твір і явища дійсності з їх урахуванням, позитивно розвиває естетичне ставлення школярів до мистецтва слова, впливає на засвоєння понять прекрасного, героїчного, піднесеного. Важливим показником рівня естетичного виховання учнів Н. Й. Волошина вважала творчі роботи: «Лише залучення учнів до різноманітної творчої діяльності на уроці та в позаурочний час здатне розвинути їхню сенсорну сферу, забезпечити глибоке усвідомлення естетичних явищ, виробити уміння розуміти справжнє мистецтво, красу природи і красу людських взаємин» [3, с. 33].

Потреба актуалізації ключових концептів науково-методичної спадщини Н. Й. Волошиної є вмотивованою у реаліях шкільної літературної освіти, зокрема як важливий фактор її модернізації, необхідна умова наукового пізнання, на ґрунті якого організовуються інноваційні науково-методичні дослідження, відбувається конструктивне розроблення змісту сучасної шкільної літературної освіти, продумане використання традиційних, перевірених часом методів, прийомів і форм навчання української літератури в закладах загальної середньої освіти.

Література.

1. VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 17 травня 2019 р., м. Київ / Інститут педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 373 с.
2. Волошина Н. Й. З теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова. Педагогіка і психологія. 1996. № 3. С. 8–18.
3. Волошина Н. Й. Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук, Інститут педагогіки АПН України. Київ, 1995. 40 с
4. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посібник для студентів вищих закладів; за ред. доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2002. 344 с.
5. Ніла Йосипівна Волошина: бібліографічний покажчик. Київ : Задруга, 2012. 200 с.